ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 4,1

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 19-oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.10.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.10.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.10.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

М У Н Д А Р И Ж А

TILSHUNOSLIK

DARVISHOV IBROHIM
Shevalardagi ayrim fonetik-fonologik belgilar
(Janubi-g‘arbiy Namangan qipchoq shevalari misolida) 7

ПАНЖИЕВА НАСИБА НАРМАХМАТОВНА
Теория концептуальной интеграции как
инструмент анализа стилистических приёмов 10

QO‘ZIYEV UMIDJON YANDASHALIYEVICH,
QO‘CHQORALIYEVA FOTIMA ZOKIRJON QIZI
Til kontakti va so‘z o‘zlashuvi muammolari 13

BEGMATOVA GULCHEHRA
«Qush» semantik komponentli idiomalar tadqiqiga doir kuzatishlar 16

QAZAQOVA NOZIMA ABDULBOQIYEVNA,
HAMRAYEVA YORQINOY NABIJANOVNA
Matn kommunikativ-pragmatik tahlilining asosiy tamoyillari 19

SHAMSUDINOVA IKHBOL
Yordamchi so‘zlar bazasini yaratishda reprezentativlikning ahamiyati 23

BABAXANOVA DILAROM AXMATXANOVNA
Nutqda paremiyalarga xos milliy-madaniy konseptlarning ifodalanishi 27

ПАНЖИЕВ НОРМАХМАТ
Теоретические аспекты соотношения фрейма и концепта 31

KULTAYEVA FAZILAT
Hududiy ergonimlarning leksik-semantik tabiati 34

RAXMANOV BOTIR ABDURASULOVICH
Surxondaryo dialektal- etnografik leksikasida turli din va madaniyat belgilari 38

QODIROVA MUKADDAS TOG‘AYEVNA
Biznes diskursini sinergetik yondashuvda o‘rganish masalasi 41

RAHIMOVA ZEBINISO SHOMANSUR QIZI
Jargonlar haqida ba’zi mulohazalar 45

ЗАРИПОВА МАТЛУБА КУЛФИДИНОВНА
Тенденции негативной оценки в узбекских и русских пословицах 48

TURDALIYEV OLIMJON FAYZULLAJON O‘G‘LI
Ogahiy tarjimasidagi «Guliston» asarida qo‘shma fe’llarning berilishi 52

FARMONOVA UMIDA MAXSUTALIYEVNA
«Qisasi Rabg‘uziy» asarida qo‘llangan frazemalarning lingvostatistik
tahlili va keyingi davr tiliga munosabati 55

XASANOVA KAMILA BAXTIYOROVNA
Etnografik leksika va stereotiplar 58

DARVISHALIYEVA MAHLIYO RUSTAMALI QIZI
Mahmud Koshg‘ariy davri turkiy til va hozirgi Namangan
qipchoq shevalari fonetik xususiyatlari 61

МУНДАРИЖА

USMONALIYEV SHAHBOZ
O‘zbek tilshunosligida teonimlarning tadqiqi: muammolar va yechimlar 64

MAMIROVA XAYRINISO KOMILJON QIZI
Birinchi tilni o‘zlashtirishga oid nazariyalar 66

XOLMURODOVA SUMBULA NORMO‘MIN QIZI
Tog‘ay Murod asarlari asosida mualliflik korpusini yaratish asoslari va bosqichlari..... 70

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH
Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari leksikasi tadqiqi masalasi 72

ADABIYOTSHUNOSLIK

РЎЗИҚУЛ МУСТАФОҚУЛОВ,
НАФОСАТ САЙФИДДИНОВА,
Икки дарё оқиб ўтди..... 75

SHUKUROV AHAD
Satrlarga sig‘mas so‘zlarim… 81

АМАНЖОЛОВА ДЖЕММА БОЛАТОВНА,
ШАЙМЕРДЕНОВА НУРСУЛУ ЖАМАЛБЕКОВНА
От устной традиции к цифровому архиву: сохранение и популяризация тюркского эпоса в XXI веке… 83

KARIMOV OBIDJON
Alisher Navoiy irfoniy olamining yangicha talqini..... 87

КАДИРОВА ОЛИЯ ХАМЕДОВНА
Литература как пространство идентичности: диалог русской и узбекской малой прозы в постсоветскую эпоху… 90

ПУЛАТОВА САЙЁРА ЮЛДАШОВНА
Проблемы и достижения в переводе «Улисса» на узбекский язык…..... 93

UMAROV BOBOQAND IKROMOVICH,
Xurshid Davron she’riyatida ijtimoiy iztirob va ruhiy yolg‘izlik 97

KARJAVUV G‘OLIB AZAMAT O‘G‘LI
Muhammad Sharif Gulxaniyning masalchilikdagi badiiy mahorati…..... 100

UMARALIYAVA NAFISA QURBONALI QIZI
Zamon va shaxs ruhiyatining obrazlar orqali akslanishi…..... 104

BERDIBOYEV ULUG‘BEK SOATBOY O‘G‘LI
Tipologik talqin: adabiy tafakkur, poetik idrok, matn stlistikasi munosabati… 107

DUYSENBAYEV OLIMJON ISMAILOVICH
Romanda syujet va xarakter dinamikasi… 109

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 10
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

«QISASI RABG'UZIY» ASARIDA QO'LLANGAN FRAZEMALARNING LINGVOSTATISTIK TAHLILI VA KEYINGI DAVR TILIGA MUNOSABATI

Farmonova Umida Maxsutaliyevna,
Farg'ona davlat universiteti
tilshunoslik kafedrasi o'qituvchisi

Frazeologik birliklarning barqarorligi, ularning nutqqa tayyor holda kiritilishi va umumiy ma'noni ifodalashdagi ahamiyati juda muhim. Bu birliklar tilning boyligini oshirish va ifodaliligini kuchaytirish vazifasini bajaradi.

Til taraqqiyoti davomida, aytish zarurki, muayyan nutqiy jarayonda boshqa barcha til birliklarida yuz bergani singari, o'zbek tilidagi frazeologik birliklarda ham bir qator o'zgarishlar yuz berishi, frazeologik birlikning tarkibidagi ayrim grammatik va leksik vositalar kengayishi, almashinishi, torayishi yoki tushishi mumkin[1].

Hozirgi o'zbek adabiy tilida qo'llanadigan frazemalar (frazeologik birliklar) bir necha guruhga bo'linadi. Ularni turli usullar bilan tasniflash mumkin, biroq qo'llanilish holatiga ko'ra quyidagicha guruhlash maqsadga muvofiq: **hozirda qo'llanishda bo'lmagan frazemalar.** Hozirda arxaiklashgan frazemalar – bu tilda bugungi kunda kamroq qo'llanadigan yoki butunlay ishlatilmaydigan frazeologik birliklardir. Ular tarixiy davrlar, eski til shakllari va tuzilmalari bilan bog'liq bo'lib, zamonaviy davrda, asosan, adabiy asarlarda yoki tarixiy kontekstlarda uchraydi. Bu iboralar o'zining mazmuniy jihatdan boyligi va tarixiy ahamiyatiga qaramasdan, hozirgi nutqda qo'llanilishining kamayishi tufayli arxaizm sifatida qabul qilinadi. Bu guruhga jonli tilda qo'llanilmaydigan yoki ishlatilishi kamayib borayotgan tarixiy frazemalar kiradi. Asar matnidan tadqiqot uchun to'plangan 662 ta frazemaning 166 tasi hozirda qo'llanishda bo'lmagan frazemalar bo'lib, bu umumiy miqdorning 25 foizini tashkil etadi: *tïli ağïr* – tili og'ir bo'lmoq; *tïlğa yüŋül* – tilga yengil; *tïl alğu-* – ma'lumotlarni yetkazib beruvchi (josus); *tïli tebran-* – gapira olmaslik; *yüzün tut-* – qat'iy yo'nalish olib harakatlana boshlamoq; *ernäklärïn tiš-* – hech narsa qilolmay; *alp yüräk-* – botir; *köŋülni xuš tut-* – xursand qilmoq; *jän oyna-* – jon fido qilmoq; *emgätü bašla-* – azob bermoq; *baš ber-* – bosh bermoq; *ilkindä qal-* – qo'lida qolmoq; *farah ber-* – shodlik bermoq; *lā'natdïn küzär-* – la'natdan qutilmoq; *rahm köŋüllïk*– ko'ngli yumshoq; *öfkäsi öčm-* – yomonlik va yomon ishlardan qutilish.

O'zbek tilining tarixiy taraqqiyotini yoritishda arxaik frazeologik birliklar alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Ular o'z davrida faol qo'llanilgan bo'lsa-da, hozirgi zamonaviy o'zbek tilida kamdan-kam uchraydigan yoki mutlaqo nutq amaliyotidan chiqib ketgan bo'lib, asosan tarixiy kontekstlar va badiiy asarlarda kuzatiladi. Mazkur frazemalar, o'zining ma'no boyligiga, obrazliligiga va badiiy-estetik qiymatiga qaramay, bugungi kunda nofaol lug'at qatlamiga aylanib qolgan; **Hech qanday o'zgarishsiz qo'llanadigan frazemalar.** Hech qanday o'zgarishsiz qo'llanadigan frazemalar tildagi o'zgarishlarga qarshi turgan va adabiy tilning noyob unsurlari sifatida bugungi kungacha yashab kelayotgan iboralardir. Ular xalq ongi va tafakkurining mahsuli hisoblanib, shu bilan birga, asar matnida jozibador, mazmunli va ta'sirchan iboralarning shakllanishiga xizmat qiladi. Hech qanday o'zgarishsiz qo'llanadigan frazemalar asarda 359 ta bo'lib, bu umumiy miqdorning 45 foizini tashkil etadi: *köz tik--, jän al-, ahdni buz-, jän ber-, köŋligä kel-, köŋlüm bol-, köŋül bağla-, köz toy-, közi kör-, közi teg-, közğä il-, tïlğa kel-, ağïzğa tüš-, ağzïn yüm, oğzïnğa al-, ağïz ač-, yüz ögir-, yüzïğä baq-, qolğa kir-, yüräk al-, yüräk yar-, bağrïnï örta-, qašïğa kel-, sözğä kir-, söz al-, köŋül ber-, köŋlüm ač-, köŋlï tol-, köŋül ağrut-, köŋlï sawu-, mehrï tüš-, ačïğï kel-, iči yan-, ğaflatda qal-, hušsüz bol-, yolïğa kir-, ajälï yet-, roza tut-, roza ač-, jän fida qïl-, közdin ğayib bol-, qalbï täskin tap-, barmaqin tïšla-, sir tut-, köŋlï sïn-, köŋlïda keč-, ilm ber-, šifā ber-, köŋlï qattiq, baš tart-, qol tart-, qarïn ač-, öč al-, pand al-, ibrät al-, jaza ber-, öfkäsi bas-, iki jāhan, köŋlï bar-, köz qaračïğï, köŋlï yumšaq, yaman köz, qatïğ köŋül, jän birlä qabul qïl-, közdin yïraq bol-, közğa totiyo qïl-, közi tüšti, köŋli ös-, yoldan az-.*

Bugungi kungacha hech qanday o'zgarishsiz faol qo'llanib kelayotgan frazeologik birliklar o'zbek adabiy tilining barqaror va boy qatlamini tashkil etadi.

[1] Ganiyeva Sh. Frazeologik birliklarning sintagmatik tahlili: Filol. fan. d-ri ...diss. – Qo'qon, 2023. – B.180.

Bunday frazemalar xalq ongi, tafakkuri va estetik didining mahsuli sifatida shakllanib, zamonaviy nutqda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Ular til taraqqiyoti davomida shaklan ham, mazmun jihatidan ham deyarli o‘zgarmagan holda ishlatilmoqda. Ushbu frazeologik birliklar nafaqat tilning badiiy va hissiy ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi, balki xalqning madaniy xotirasi va tarixiy merosini uzviy tarzda saqlab qoladi; **Ayrim tovushlari o‘zgargan frazemalar.** Ayrim tovushlari o‘zgargan frazeologik birliklar ma’lum bir davr davomida yoki o‘zaro til o‘zgarishlari natijasida shakllanib kelgan. Bu guruhga mansun frazemalar soni asarda 60 ta bo‘lib, bu umumiy miqdorning 10 foizini tashkil etadi: *közi yarut* – ko‘zi yorimoq, *köz allïnda* – ko‘z oldida, *bašdïn azaq* – boshdan oyoq, *bağrï köy* – bag‘ri kuymoq, *azaqï tartmadï* – oyog‘i tortmadi, *uminč ber-* – umid bog‘lamoq, *yüz evür-* – yuz o‘girmoq, *bağri örtan-* – bag‘ri ezilmoq.

Tovush jihatidan o‘zgarishga uchragan frazeologik birliklar o‘zbek tilining tarixiy taraqqiyotida fonetik, morfologik va leksik o‘zgarishlarning til birliklariga ko‘rsatgan ta’sirini aks ettiradi. Bunday iboralar tilda uzoq vaqt davomida qo‘llanilishi, sheva va lahja xususiyatlari, shuningdek, yozma va og‘zaki nutqdagi farqlar tufayli shaklan biroz o‘zgargan bo‘lsa-da, mazmun jihatidan o‘zining asosiy ma’nosini saqlab qolgan; **Leksik qayta shakllangan frazemalar.** Tilshunoslikda frazemalarning o‘zgaruvchanlik xususiyatlari «struktural o‘zgarishlar» va «formal o‘zgarishlar» kabi atamalar bilan nomlanadi. A.Mamatov frazeologizmlarning bu kabi o‘zgaruvchanlik xususiyatlarini «leksik qayta shakllangan frazeologizmlar» deb ataydi. U bunday nomlashning asosiy sababini frazeologizmlarning nafaqat «formal» va «struktural» o‘zgarishlarga, balki semantik o‘zgarishlarga ham duch kelishi mumkinligi bilan izohlaydi[1].

Frazeologizmning tarkibi tilning rivojlanish jarayonida o‘zgarishi, yangi so‘z va iboralarning kirib kelishi, voqelikni yangicha ifodalashni ta’minlashi mumkin. Bu jarayon tilning dinamik rivojlanishining bir qismi sifatida qaraladi, chunki frazeologik birliklar faqatgina ma’lum bir tarixiy va ijtimoiy sharoitlarda mavjud bo‘ladi. Umumiy 662 ta frazemaning 296 tasi bugungi kunda leksik jihatdan qayta shakllangan frazeologik birliklar bo‘lib, bu umumiy frazemalar miqdorining 54 foizini tashkil qiladi.

Azaqlärï ašaq bol- iborasining *oyoq osti bo‘lmoq* varianti leksik qayta shakllanish jarajonida vujudga kelgan. Bunda ibora tarkibidagi *«ašaq»* so‘zining ma’nosi eskirib, til vakillarining hammasiga ham tushinarli bo‘lmay qolgan. Shu bilan birga, hozirda *«ašaq»*dan foydalanilmay qo‘yildi. Shunga ko‘ra, keyingi voqelik bilan bog‘liq holda *«ašaq»* so‘zini *«osti»* so‘ziga almashtirish ehtiyoji seziladi.

Leksik qayta shakllanish frazeologizmlarning ichki tizimiga xos bo‘lib, bu jarayon nolisoniy va lisoniy omillar ta’sirida ro‘y beradi. Frazeologizmlarning komponentlari ifodalagan tushunchalar, voqea-hodisalar eskirganligi va boshqa sabablarga ko‘ra frazeologizmning biror komponenti yangisiga almashtirishga ehtiyoj tug‘iladiki, bu nolisoniy omildir. Tilda, xususan, uning leksikasida sodir bo‘lib turadigan an’analar, frazeologizmlar asosida yotuvchi obrazlarni yanada jonlantirib tasvirlash yoki uni rivojlantirish ta’sirida ham leksik va frazeologik tizimlarda muayyan o‘zgarishlar yuz berishi mumkin. Bu jarayon lisoniy omildir[2].

Tilimizdagi *qulaq qoy-* iborasining *quloq sol-*, *sözüŋgä yet-* iborasining *gapida tur-* , *köŋlï tïn-* iborasining *ko‘ngli joyiga tush-*, *köŋlün qopar-* iborasining *ko‘nglun ko‘tar* shakllari ham yuqorida ta’kidlangan amaliy ehtiyojlar sabab yuzaga kelgan. Shu tariqa, o‘rganilayotgan obida tilida kelgan *til ač-* – so‘z ochmoq, *yüz suwi tök-* – yuzi shuvut bo‘l-, *ilkiŋgä tüš-* – qo‘lga tush-, *ilik bar-* – qo‘l bor-, *ilki üstün* – qo‘li baland, *ilikkä kir-* – qo‘lga tush-, *ilik astïda-* – qo‘l ostidagi, *jürägi tebrän-* – yuragi o‘yna-, *öfkäsi kel-* – g‘azabi kel-, *azaqi birlä ölümğä kel-* – o‘z oyog‘i bilan o‘limga kel-, *azaqlarïğa uzr qol-* – oyog‘iga yiqil, *közüm yaruqï* – ko‘z qorachig’i, *baši tuban bol-* – boshi egil, *qašïğa kel-* – yoniga kel-, *qašïda tur-* – yonida tur-, *boyïn sun-* – bo‘yin ber-, *boyïnmu eg-* – bo‘yin eg-, *boyïn sun-* – taslim bo‘l-, *boynida qal-* – zimmasiga tush-, *qulaqïŋnï manim ağzïmqa qozğïl* – quloq sol-, *iki söz söz-* – ikki og‘iz gapir-, *söz talaš-* – gap talash-, *köni söz* – to‘g‘ri so‘z, *söznï sïr ičindä tut-* – sir saqla-, *sözïni sïn-* – gapini qaytar-, *sözïgä kir-* – gapiga kir-, *sözini al-* – gapini ol-, *sözüm tut-* – so‘ziga kir-, *köŋül kes-* – ko‘ngil uz-, *müradlar hāsil bol-* – murodiga yet-, *nusrat ber-* – g‘olib kel-, *üminč kes-* – umid uz-, *balāğa tüš-* – baloga qol-, *yarağï qol-* – holdan toy-, *köni yol* – to‘g‘ri yo‘l, *ilkiŋa tüš-* – qo‘lga tush-, *tïllari köŋülläri birlä tüz ermäs* – tili bilan ko‘ngli bir emas, *eŋ sal-* – qo‘l ber-, *meŋizläri sarğar-* – yuzi qizar-, *köŋlï ačïl-* – ko‘ngli ko‘taril-, *yüzigä baq-* – yuziga qara-, *emgäk yüklä-* – zahmat chek- kabi iboralar yuqorida ta’kidlangan til ehtiyojlari asosida shakllangan.

Tilshunoslikda ayrim iboralar tarkibidagi so‘zlar o‘rin almashgan holda ham bir xil ma’noni ifodalash hodisasi kuzatiladi. Bunga misol sifatida qadimgi turkiy tildagi *tar köŋüllük* iborasi va hozirgi o‘zbek tilida-

[1] Маматов А.Э. Ўзбек тили фразеологизмларининг шаклланиш масалалари: Филол. фан. д-ри ...дисс. автореф. – Тошкент, 2000. – Б.43.

[2] Маматов А.Э. Ўзбек тили фразеологизмларининг шаклланиш масалалари: Филол. фан. д-ри ...дисс. автореф. – Тошкент, 2000. – Б.43.

gi *ko‘ngli tor* iborasini keltirish mumkin.

Tarkibidagi so‘zlar o‘rni almashgan iboralardan yana biri *köz yümüp ačqïnča* (hozirgi shakli: *ko‘z ochib yumguncha*) iborasidir. Mantiqan qaralganda, iboraning dastlabki shakli – *ko‘z yumib ochguncha* tezlikni ifodalashda to‘g‘riroq hisoblanadi, chunki tabiiy holatda ko‘z avval yumulib, keyin ochiladi. Bu ibora «juda qisqa vaqt oralig‘ida sodir bo‘ladigan harakat yoki holat»ni nazarda tutadi.

Yuqorida tahlil qilingan iboralar bugungi kunda ham og‘zaki va yozma nutqda faol qo‘llanilmoqda. Ular, ayniqsa, odamlar o‘rtasidagi muloqotda va adabiy asarlarda tez-tez uchraydi. Biroq ko‘plab frazeologizm va iboralar vaqt o‘tishi bilan ba’zi o‘zgarishlarga uchragan. Masalan, ayrim iboralar leksik va fonetik jihatdan o‘zgargan, ba’zilari esa butunlay iste’moldan chiqib ketgan. Bu iboralarning davomiyligi va o‘zgarishsiz saqlanib qolishi, shubhasiz, xalqning ona tiliga bo‘lgan muhabbatini va uni qadrlashini ko‘rsatadi. Yana bir muhim jihat shuki, frazeologizmlarning tilimizdagi o‘zgarishlarsiz, avvalgi shaklda saqlanishi xalqimizning til merosini qadrlashini va uni zamonaviy kontekstda ham qo‘llash orqali tilni yangilashga bo‘lgan ehtiyojini ifodalaydi.

Rezyume: Frazeologik birliklar tilning ifoda vositalaridan biri bo‘lib, nutqga tayyor holda kiritilishi, umumiy ma’noni anglatishi va tildagi ifodaviylikni oshirishi bilan ajralib turadi. O‘zbek tilida frazemalar vaqt o‘tishi bilan grammatik va leksik jihatdan o‘zgaradi: kengayadi, qisqaradi, ayrim unsurlari tushib qoladi yoki yangilari bilan almashtiriladi.

Resume: Phraseological units are fixed expressions that convey a figurative meaning and are inserted into speech as ready-made constructions. They enhance expressiveness and enrich the vocabulary of the language. In the Uzbek language, like in many others, these units undergo changes over time – lexical or grammatical elements may be expanded, replaced, reduced, or omitted.

Резюме: Фразеологические единицы – это устойчивые выражения, которые используются в речи как готовые конструкции, передающие образное значение. Они обогащают язык и усиливают его выразительность. В узбекском языке фразеологизмы со временем подвергаются изменениям: могут изменяться грамматически, лексически, расширяться, сокращаться или замещаться.